

Horváth Pál

tudományos munkatárs

MTA Filozófiai Kutatóintézet

1. Az elmúlt másfél évszázad vallástudományi kutatásai egyértelműen bebizonyították, hogy a vallási jelenségek teljes körét analitikus és szintetikus módon elemző, a szaktudományok egész sorát és azok módszertanát a vallási világ vizsgálatára felvonultató vallástudományra szükség van. Egyetlen vallás vagy teológiai rendszer szellemi önreflexiója sem helyettesítheti a vallási jelenségek olyan, formálisan érték- és értékelésmentes áttekintését, amely a fogalmi, a történeti, az empirikus és az összehasonlító eljárások segítségével készíti el a vallási világ átfogó, leíró szellemi térképét. Az említett feladat meghaladja bármely egyetlen teológiai nézőpont vagy hívő meggyőződés kompetenciáját, így csak felekezetszemleges (felekezetközi, felekezetfeletti) módon képzelhető el. Néhány, itthon is megfogalmazódó nézettel szemben ez véleményem szerint nem jelenti azt, hogy a vallástudomány valamely (bármely) teológiai rendszer vagy hívő megközelítés riválisa vagy éppen helyettesítője volna. Ugyanígy tévedés azt hinni, hogy a vallástudomány semleges-ségének és tudományosságának egy burkolt vagy kimondott ateista beállítódás volna a biztosítéka; valamilyen vallásos érintettség nélkül tárgyilagos és felekezetszemleges (a kifejezést magát nem szeretem) vallástudomány sem létezhet, és az is igen természetes, hogy a diszciplína művelői a lehetőség szerinti tudományos tárgyilagosságot, a közvetlen hit-szempontra zárójelbe helyezését is csak valamilyen (saját) hívő meggyőződés és vallási kultúra bázisán képesek megvalósítani.

2. Alapvető jelentőségű a vallástudományok művelése már csak azért is, mert mai világunkban a vallási kultúra és műveltség rendszere meglehetősen szakadozott; a nélkülözhetetlen vallási ismeretek és tájékozottság az emberek zöméhez, még a hívő elkötelezettségűekhez sem jut el megfelelő módon és mértékben. Magyarországon a modern vallástudományok művelése különösen is gyermekcipőben jár. E tudományok művelése először is nem tekinthető felekezeti, egyházi feladatnak vagy belügynek — és a hazai egyházak és azok intézményei ilyen feladatokat nem is látnak el, nem is képesek ellátni. Ugyanakkor a tudomány művelésének sem kutatási, sem oktatási infrastruktúrája nem vagy nem igazán létezik. Így egyetlen vallástudományi tanszék van ma az országban állami egyetemen, és ott is nagy kérdés, hogy ez a tanszék megfelel-e fogalmának. Néhány intézményben oktatnak vallási ismereteket, ezek rendszere azonban alkalmi és rögtönzött. A hazai teológiák biblikus, fundamentál- és szisztematikus teológiai tanszékei nem vagy alig tárgyalják a vallástudományok általános kérdéseit, az olyan társadalomtudományi szakterületeken pedig, mint a szociológia, a pszichológia vagy a néprajz, kimondottan vallástudományi irányultságú tanszékek, és gyakorlatilag oktatás sincsen. Még alapvetőbb probléma a tudományos tényezők általános ellenszenvé az auto-

nóm vallástudomány léte iránt. Egyházi oldalról az ilyen kísérleteket gyakran még ma is ellenséges és illetéktelen intervenciónak tekintik, és a „más ne csinálja, mert majd mi nem csináljuk” logikája szerint vélekednek róla, a laikus tudományszemlélet pedig vagy kimondatlanul is összeférhetetlennek ítéli a vallás és a tudomány fogalmát (a vallástudomány nem tudomány), vagy a szó elhangzásakor valamilyen államilag preferált hittanra vagy éppen ellen-hittanra asszociál. Növeli a gondokat, hogy a hazai vallástudományi szakirodalom és fordításirodalom ma is szegénytelen szegényes, a felsőoktatásban és a pedagógusképzésben pedig a szakterület oktatása gyakorlatilag nem létezik.

3. Tovább növeli a gondokat, hogy tisztázatlan a vallástudományok fogalmi körének tartalma és terjedelme. A mai etnológusok a vallásantropológia mindenhatósága jegyében gondolkodnak; a klasszikus vallástörténészek és orientalisták szinte kizárólag a vallástörténetet és a vallásfilológiát értik a vallástudomány kifejezésen. Valláslélektanál itthon szinte csak az utóbbi évtizedben kezdtek el foglalkozni néhányan, ám őket a lélektan és a többi vallástudomány művelői is amolyan mostohagyermeknek tartják. A kevés hazai vallásszociológus helyzete némileg hasonló: a történeti stúdiumok művelőivel alig értenek szót, a szociológia világában meg inkább csodabogaroknak számítanak. A vallásbölcselet témáit művelő néhány kolléga leginkább egy-egy teológiai hagyományhoz kötődik, ám ők is meglehetősen messze állnak a történeti és empirikus diszciplináktól, olyan fontos területnek pedig, mint a vallásföldrajz, szinte nincs hazai művelője. A hazai vallástudományok önszerveződése — és a tervezett lap ennek lehet fontos eszköze — feladata lehet ezen a helyzeten változtatni, hiszen egyszerre kell megteremteni ma egy tudomány tartalmi-diszciplináris rendszerét, oktatási és tudományos bázisát és tudományként való legitimációját is.

4. A magam részéről bármikor és bármiben szívesen állok a tervezett lap rendelkezésére, elsősorban magának a vallástudományok önértelmezésének, az általános vallásfenomenológiának, a vallásfilozófiának és a vallásföldrajznak a témáiban. Ezen túl mint a modern keresztény teológia és filozófia történetének kutatója tudnék hozzájárulni a lap munkájához. Az ügy iránti elköteleződésemnek van is némi előzménye: az 1990-es évek derekán készített *Vallásismeret* (Calibra, 1998) című könyvem talán az első gyarló kísérlet volt a komplex vallástudományi szemlélet tankönyv, kézikönyv formában való népszerűsítésére. Ezt követte *Vallásfilozófia és vallástörténet* (Zsigmond Király Főiskola, 2002) című tankönyvem, újabb — *Vallásismeret. Bevezetés a vallástudományok rendszerébe* című bő 30 íves egyetemi tankönyvnek és kézikönyvnek szánt munkám pedig jelen pillanatban kiadási támogatás hiányában fiókban pihen. Mint a Typotext kiadó *Homo religiosus* sorozatának egyik szerkesztője és a hazai vallási témájú könyvkiadás rendszeres szemlélője és recenzense is szívesen állok igény szerint a lap rendelkezésére.

Kendeffy Gábor
KGRE BTK Filozófiai Tanszék
egyetemi docens

Ünneprontó módon előre kell bocsátanom, hogy véleményem szerint a vallástudomány fikció. Erősen kétlem ugyanis, hogy van élő ember, aki magát ösztönösen úgy definiálná: vallástudós vagyok. A „vallástudomány” elnevezést több olyan kutatási ág (például vallásfilozófia, vallástörténet, vallásszociológia, vallásnéprajz) összességére alkalmazzák, amelyek közül sok csak nagyon távolról érintkezik egymással. A patrisztikával vagy ókori vallástörténettel foglalkozók nem járnak vallásszociológiai vagy vallásnéprajzi konferenciákra, és viszont, vagyis nem alkotnak egy tudományos közösséget. Ráadásul a hazai felsőoktatási struktúrában az idetartozó tudományágakat hagyományosan más tudományok alá sorolva oktatják: például a vallásszociológiát a szociológiai, a vallásnéprajzot a néprajzi tanszékeken illetve intézetekben. Meg aztán van olyan tudományág, amelynek az idetartozása problematikus. A modern értelemben vett patrisztika egész biztosan ilyen, mely ókeresztény teológiatörténet és egyháztörténet mellett például az ókeresztény irodalomtörténetet is magában foglalja. Ám ha fikció is a vallástudomány, rögtön hozzáteszem: hasznos fikció. Inspiráló lehet, mondjuk, egy hebraista számára egy valláspszichológiai tanulmány elolvasása, még akkor is, ha nem tudósi, hanem értelmiségi minőségében olvassa, és kutatói gyakorlatába csak áttételesen épül be. A kérdésekre most kifejtett felfogásom alapján válaszolok, hol a *fikcióra*, hol a *hasznosra* téve a hangsúlyt.

1. A vallástudományt célszerű megkülönböztetni a hittudománytól, a teológiától. Az alá sorolható tudományok csak felekezetszemlegesen lehetnek, mivel feladatuk az, hogy kívülről szemléljék, leírják, elemezzék a vallási jelenségeket, vagy éppenséggel rájuk kérdezzenek. Ez persze nem jelenti azt, hogy korunk vagy régmúlt idők teológiája ne ajándékozhatná meg a vallástudományok bármelyikét hasznos tanulságokkal. Szent Ágoston *Vallomásaiban* például valláspszichológiai szempontból rendkívül érdekes fejtegetéseket olvashatunk. Mégsem minősítjük valláspszichológiainak azt a tanulmányt, amely a pszichológia módszertani elveit figyelmen kívül hagyva hittételekkel bizonyítja állításait. Felfogásom szerint így van ez saját tudományterületemen, a patrisztikában is, mely számos szaktudomány keresztjeződésében helyezkedik el. (A kérdésről bővebben írok az ugyanebben a számban közölt könyvismertetésem elején). Ez azt jelentené, hogy létezhet „tisza tudomány”, létezhetnek vallástudományok világnézet nélkül? Dehogy! A „vallástudós”, éppúgy, mint minden más szellemtudós — csak talán még erősebben — ezt a dilemmát éli meg: világnézetének megfelelően *akarnia* kell valamit tárgyától, hiszen enélkül nem lenne hozzá köze; de csak annyit akarhat, amennyit a szaktudomány szabályai megengednek. A magam részéről nehezen tudom elképzelni, hogy

egy bigott ateista hosszú távon örömet találjon a vallási jelenségek, a vallásos gondolkodás tanulmányozásában. Az így felfogott vallástudományok tehát csak abban az értelemben „semlegesek”, hogy nem építik be érvrendszerükbe a vallási-világnézeti elveket.

2–3. Destruktív bevezető mondataim ellenére fontos eredménynek tartom, hogy több magyar felsőoktatási intézményben is indult vallástudományi szak. A vallástudományok egy tantervbe foglalásával elérhető, hogy az egységes vallástudomány fikciója valóban hasznos, produktív legyen, sőt, talán az is, hogy ne legyen többé fikció: a különböző tudományágak az oktatásban — és az onnan kikerülő szakemberek fejében — akár új, eleven kapcsolatra is léphetnek egymással. Ezt nem gátolja a bevezetőben említett hagyományos oktatási struktúra, mert az éppen most kialakuló „bolognai” felsőoktatási rendszer kedvez a szakok közötti áthallgatásnak. Hasonló célt szolgálhat ez a folyóirat, a *Vallástudományi Szemle* is.

De hadd térjek ki szűkebb területemre, a patrisztikára. A tudományág mai helyzete és új eredményei nem érthetők meg a múlt felidézése nélkül. A magyar patrisztikus kutatásokat a rendszerváltás előtt és még utána is néhány évig az egyházi (elsősorban katolikus) és világi műhelyek közötti bizalmatlanság jellemezte. Az egyházi oktatási intézmények a rendszerváltás előtt rajtuk kívül álló okokból nem voltak olyan helyzetben, hogy a patrisztika terén — mely a teológia mellett például klasszika-filológiai, filozófiatörténeti, történeti szakismereteket is igényel — utánpótlásukat megfelelő módon biztosítsák. Ugyanakkor az üldöztetés tapasztalatai érthető módon gyanakvókká tették őket a kívülről érkező bírálatokkal szemben, s így bizonyos mértékig bezárkózva, belterjes módon végezték munkájukat. Ez a munka roppant mennyiségű és úttörő jelentőségű volt, s ma is a hazai patrisztikai oktatás és kutatás kiindulópontjául szolgál — itt elsősorban Vanyó László szövegátolójára, az *Ókeresztény írókra* gondolok. Másfelől a nyolcvanas években a világi felsőoktatásból kikerült néhány klasszika-filológus és filozófiatörténész, akik — hála olyan nagy hatású oktatóknak, mint például Vidrányi Katalin és Adamik Tamás — az egyházatyákra specializálódtak. Ők nem sokat törődtek az említett bezárkózás történeti és pszichológiai okaival — igaz, nem is sokat tudtak róluk — recenzióikban kíméletlenül megírták véleményüket a szakmai hiányosságokról. Ezt tekintélytisztelet nélkül, de az ókeresztény hagyomány iránti tiszteletükben tették, azzal a céllal, hogy tárgyyszerű vitát kezdeményezzenek. Ám az elzárkózás reflexéből következően a megbíráltaktól a tudományos nyilvánosságban semmilyen választ nem kaptak bírálataikra, épp ellenkezőleg: az egyházi kutatók bizalmatlansága és gyanakvása — bizonyos fokig érthetően — csak erősödött. Ez a visszatekintve tragikomikusnak tűnő állapot szerencsére már jórészt a múlté. Nagy eredménynek tartom, hogy kialakultak a műhelyek közötti nyílt és baráti dialógus fórumai — a legfontosabb jelenleg a Magyar Patrisztikai Társaság évenkénti konferenciája —, melyek amellet, hogy természetessé teszik Magyarországon a patrisztikában nem-

zetközileg elfogadott szakmai követelményeket, erősítik a bizalmat és az egymás iránti tiszteletet. Úgy gondolom, hasonlóan hasznos fórum lehet a *Vallástudományi Szemle*, még akkor is, ha figyelme a patrisztikán kívül sok más tudományágra is ki kell, hogy terjedjen.

Luft Ulrich

egyetemi tanár

ELTE BTK Egyiptológiai Tanszék

Gondolatok a vallástudományról

A művelt ember megkérdézheti, hogy mi a vallástudomány jelentése. Mit jelenthet a fogalom? — kérdezhetné. Talán ismeri a vallást, talán gyakorolja is, és feltehetően meg tudná határozni a tudományt, amelyet művel. Ha ráadásul az érdeklődő ember még a latin nyelvben is jártos volna, a magyar vallásnak latin megfelelőjét a *confessio* szóban ismerné fel, amely a „bevall” igéből ered. Bevallani viszont Istennek ugyanúgy lehet, mint a *census*nak, ahogyan ezt a római polgárok — és őket követve mi is — megszoktuk. Az iszlám hasonló szót alkalmazott, de az iszlámban az adóhivatal különleges konnotációja, tehát a profán szféra ki van zárva. Még a 19. században Friedrich Max Müller és Matthew Arnold különbséget tettek az eredeti indogermán és a sémi vallás között úgy, hogy az első a szabad szellemi, a másik a leigázó vallás. Az *aszlam* ige, amelyből a közismert iszlám névszót képezték az arabok, az „elhagyás”, sőt „elárulás”, „lehajtás” (például a fejet), „megadás”, „magát átadni” jelentését bírja. Csak az utolsó jelentés emlékeztet arra, hogy az ember teljesen átadja magát Istennek. Különbözik a *szalâm* szó az „épség”-et, a „biztonság”-ot, a „béké”-t jelöli, ahogyan ez a zsidó *salôm* vagy az iszlám *szalâm* köszöntésben felcsillan. És békét kívánnak egymásnak a protestáns egyházakban is. Az iszlám „megadás” viszont azt jelenti, hogy az ember nemcsak Isten szava alá, hanem teljesen az isteni rend alá helyezi magát. Ez a rend egy törvény, amelyet Isten az emberiség javára adott, felállított vagy kinyilatkozott. A zsidó vallás világosan a törvényen alapul, akárcsak a kínai konfucianizmus vagy a buddhizmus, ahol a *dharma* fogalma „törvény” és „tan” jelentéssel bír. Ebből arra lehet következtetni, hogy az Európában megszokott vallás fogalma mellett olyan vallás is létezik, ahol a törvény, az isteni rend betartása áll a központban.

Ezt és sok más egyebet egy hitbe önteni a teológia feladata: Istent vagy az isteneket emberi ésszel felfogható és érthető formában bemutatni, amely a hit írásos és megmásíthatatlan alapja. A zsidók csak a 10. században zárták le a szöveghagyományt és tudatosan odaírták a betűk számát, hogy egy könyv mennyit tartalmaz. Mani, a gnosztikus egyház alapítója Krisztust vádolta, hogy nem írta le vagy leg-

félig-meddig idegenként és/vagy az egyházi oktatás kívánalmához átszabva jelentek meg.

A vallástudomány önállósításában az első nagy lépést a szakos képzési követelmények jogszabályi rögzítése jelentette, s ezzel egy időben a SZTE-n folyó képzés megindulása. A második jelentős lépésnek a *Vallástudományi Szemle* tervezett indítását tartom, amely hosszú idő óta az első olyan fórum lehet, melyben a tudomány eddig esetlegesen, leginkább személyi kapcsolatok alapján érintkező képviselői szakmai alapon is rendszeresen kapcsolatba kerülhetnek egymással. Ez a kapcsolattartás megítélésem szerint fontos előfeltétele annak, hogy a tudomány akadémiai elismertsége is megtörténjen. Ennek legszembetűnőbb jele bizonyosan az lesz, ha a vallástudomány az MTA erre kijelölt osztályán belül önálló szakmai bizottsági képviselőt nyer.

3. A vallástudomány viszonylag fiatal, sok tekintetben még önmagát, saját fogalmi rendszerét kereső tudomány, ami — mint utaltam rá — e pillanatban is egy sajátos, jóllehet a tudomány önállóságát — a közelmúlt hazai gyakorlattól eltérően — kétségessé nem tevő átmenet korát éli. Éppen ezért nehéz, ha ugyan nem lehetetlen megmondani, hogy mely területek művelése lenne különösen fontos. Azt hiszem Magyarországon vannak hagyományosan nagy súllyal s színvonalasan megjelenő területek. Ilyen például a vallástörténeti munkák fordításirodalma, amiről kár lenne lemondani. Jósolni persze nemigen lehet, az egyéni érdeklődés — tegyük hozzá — szerencsére a tudomány fejlődésének legszubjektívebb, ennek megfelelően legkiszámíthatatlanabb s természetesen legérdekesebb összetevője. Különösen egy olyan, a tárgyi tudás mellett egyfajta beleérző képességet is igénylő tudomány esetében, mint a vallástudomány. Összességében tehát nem azt tartom fontosnak, hogy a valláslélektantól, a vallásfenomenológián át az összehasonlító vallástörténetig a vallástudomány mely ága fog hangsúlyosan megjeleni a hazai tudományban, hanem azt, hogy ami megjelenik, az színvonalában a nemzetközi mércével is megmérhető legyen. Ebben azonban már a *Vallástudományi Szemle* szerkesztőinek lesz szerepük.

Szigeti Jenő
egyetemi tanár
Miskolci Egyetem

Teológia és/vagy vallástudomány?

A teológia — Istenről szóló tudomány vagy hittudomány, ami nem más, mint az egyház, egy adott vallásos közösség hitének és életmódjának, szolgálatának tudományos, önkritikai vizsgálata. Vizsgálati területe a hitbeli megismerés, ami egy

olyan irracionális, intuitív megismerési forma, ami a hit személyes, egzisztenciális bizodalmán keresztül lehetséges. Ezt az irracionális, egzisztenciális valóságot akarja kifejteni tudományos módszerekkel.

A vallástudomány — a hit gyakorlásának, gyakorlati megélésének tudományos vizsgálata. A vallás az emberi élet legalapvetőbb, legáltalánosabb jelenségei közé tartozik. Ezt a különböző társadalomtudományok eredményei megerősítik. Az ember a hitét megvallja, megéli, és ennek különböző, társadalomtudományi eszközökkel regisztrálható eredményei vannak. A vallástudomány tehát nem a hittel, hanem a hit megélése nyomán keletkező mentalitással foglalkozik, ami az élet minden területét átszínezi.

A teológia és a vallástudomány a valóság megismerésének két, egymástól jól elkülöníthető területével foglalkozik. Egymást feltételezik, de egymással összekeverhetetlen a tárgyuk, a módszereik és az eredményeik. Egymással nem vagy-vagy, hanem mellérendelő „és” viszonyban vannak.

1. A fentiek alapján feltétlenül szükségesnek tartom a felekezetszemleges (világi) vallástudomány művelését, mivel ellenkező esetben a valóság, — a társadalom és az ember — egy nagyon fontos jelenségsorának tudományos, tehát lehatárolt, módszeres és kritikai vizsgálatáról mondanánk le. A kérdésben szereplő „felekezetszemleges” (világi) megjelölés válthat ki csak vitát.

A hitet — mint fent is jeleztem — egyetemes emberi jelenségnek tartom, amelynek megélése korhoz, kulturális kontextushoz kötött. Ezen túl egy-egy kultúrán belül is különböző megnyilvánulási formákban jelentkezik. Még az a különös dolog is előfordulhat vele, hogy szekularizálódik. Ezért vannak meggyőződéses (ha így tetszik „hívő”) ateisták. Sőt ezeknek is többféle „felekezete” van, melyen belül, a maguk tagadó hitét megélik. Hitüket fenomenológiailag vallásszerűen deklarálják.

A felekezetszemleges vallástudomány nem azt jelenti, hogy művelőinek kell szükségszerűen felekezet-szemlegeseknek, „vallástalanoknak” lenni, hiszen minden ember a maga „hitét” valahogyan megéli, hanem azt, hogy ennek a tudománynak a vizsgálódása csak akkor tarthat igényt arra, hogy tudománynak lehessen tekinteni, ha előfeltételek nélkül, *sine ira et studio*, pártatlanul és részrehajlás nélkül végzi a maga munkáját. Különben nem tarthat igényt a „tudomány” megtisztelő címére. A tudomány művelőjének lehet, sőt bizonyára van felekezete, de amikor a tudományos munkát nézi, akkor önkritikusan, a tudományos objektivitás alapján vizsgálja a kutatásába vágó eseményeket.

A felekezetszemleges és a felekezeti elfogultság egymástól megkülönböztethető és megkülönböztetendő fogalom. Amíg a teológia a hit belső megismerését foglalja tudományos rendszerbe, addig a vallástudomány a hit külső, társadalomtudományilag regisztrálható jelenségeit vizsgálja. Feltehetjük a kérdést: Lehet-e egy felekezetszemleges ember a vallástudomány művelője. A válasz: igen, ha a tu-

dományos kutatás objektivitásának szabályait megtartja. Ilyenkor a vizsgálódó embert a saját hitének megismerésére törő vágya még segíti is.

Miért szükséges a vallástudomány művelése? Azon az általános válaszon túl, hogy a valóság megismerésének egyetlen területéről sem mondhatunk le, ha emberek vagyunk, néhány speciális okra is rá kell mutatni. A fogyasztói társadalom túlracionalizált, szabványosított világában az emberek spirituális igénye fokozottabban jelentkezik. Most már tudjuk, hogy nem lett igaza Dietrich Bonhoeffer jövendölésének, hogy egy „vallástalan” korszak felé megyünk. Egy új vallásosság kora jött el, amikor egyre fontosabb lesz tudományosan is újraértékelni azt, amit a vallásról tudunk. Az elmúlt fél évszázadban Magyarországon nem folyt — egy-két nagyszerű kivételtől eltekintve — számottevő vallástudományi kutatás. A társadalom vallási alapismeretei is meggyengültek. Nem véletlen, hogy a vallástudománnyal összefüggő témák iránt megnőtt az érdeklődés. A megjelenendő dolgozatok, tanulmányok, könyvek azt mutatják, hogy a módszeres tudományművelés hiánya miatt sok az esetlegesség, a pontatlanság, a kérdések megközelítésében sok a korszerűtlenség. Ez mind arra mutat, hogy feltétlen fórumot kell teremteni a vallástudomány módszeres művelésének.

2. A magyarországi vallástudomány mostoha helyzetben van. A Szegedi Egyetem vallástudományi tanszékén kívül nem folyik egyetemi szintű vallástudományi oktatás hazánkban. Publikálási lehetőség csak a rokon tudományok folyóirataiban akad, a könyvkiadásban ugyan értünk el az elmúlt tíz-tizenöt évben szép eredményeket, ez különösen az Osiris kiadó tevékenységét dicséri, és több fontos alapmű publikálásra került, de magyar szerzőnek elvéve jelenik meg számottevő munkája. Az Akadémia vallástudományi munkája is lényegében szünetelt. A negatív jelenségeket, sirámokat tovább lehetne sorolni.

Ugyanakkor Magyarország a vallástudományi kutatások számára ideális terület lehet. Hazánk határainál húzódik a keleti és a nyugati kereszténység határa. Ennek mentén sok vallástörténeti vizsgálódásra érdemes jelenség figyelhető meg, ami egyetemes kultúrtörténeti szempontokból is sok jelenségnek megvilágítja a mélyebb gyökerét. Magyarország története során mindig több vallású ország volt. A különböző vallások együttélési formái, konfliktus-helyzetei jól vizsgálhatók hazánkban. A hazai görögkatolikusság vizsgálata is sok érdekes eredményt hozott eddig. Magyarországon maradt meg a reformáció után a legjelentősebb protestáns egyháztömb. Ennek története, beilleszkedése, jellegzetességeinek vizsgálata az egész magyar művelődéstörténet szempontjából jelentős. Nem szabad elfelejteni az újabb protestáns felekezetek jelenlétéről, kialakulásának vizsgálatáról sem, ami hasznos adalékokat ad a magyar társadalom fejlődésének néhány fontos és lényeges elemének magyarázatához.

A magyar tudomány jelentős mértékben hozzájárult az Európán kívüli népek kultúrájának kutatásához. Ma is köztünk él jó néhány olyan tudós kutató, akinek

Gánóczy Sándor

nyugalmazott egyetemi tanár

Würzburgi Egyetem, Teológiai Kar

Korunkban vallástudomány csak akkor tudomány a szó szoros értelmében, ha a lehető legnagyobb mértékben tárgyilagos és „felekezetszemleges”, tehát ha a kutató nem vetíti ki kutatása tárgyára saját hitének szempontjait. Még kevésbe veti alá előre felállított értékrend kritériumainak. Az ilyen vallástudomány művelését ma még olyan országok közoktatási felelősei is szükségesnek ítélik, mint például a „laïcité” alapján álló Franciaország. Itt például szó van arról, hogy tanítását a középiskolákba is bevezetik, mert helytelennek és károsnak ítélik, hogy a fiataloknak fogalmuk se legyen arról, hogy milyen világvallások léteznek, és azok mit tanítanak. (Lásd Régis Debray érvelését!) Újra jelentkezik a tudat, hogy nincs igazi kultúra vallási elemek, sőt alapok nélkül, és hogy vallásos mozgalmak növekvő mér-

tékben hatnak a „posztmodern” társadalmakra is. Ugyanakkor a keresztény gondolkodók tudatában vannak annak, hogy nincs mit tartaniuk egy ilyen fejlődéstől. Hiszen alkalmat kapnak arra, hogy a többi vallás kontextusában fedezzék fel újra saját vallásuk identitását, kicserélhetetlenségét, eredetiségét, lényeges és mellékes tanításait, pozitív és negatív történelmi kihatásait.

A II. Vatikáni zsinat minden bizonnyal nem állt a vallási semlegesség alapján. Mindazonáltal életbe vágó fontosságot tulajdonított a világvallások megismerésének és összehasonlító tanulmányozásának.

A vallástudomány magyarországi helyzetét nem ismerem olyan mértékben, hogy megítélésére felhatalmazva érezzem magamat. De abban biztos vagyok, hogy a különböző vallások jó specialistáinak érdekükben áll egymással állandó jelleggel eszmecsere folytatni, együttműködni. Fontos a külföldi szakemberek bevonása is a párbeszédbe, a megfelelő modern szakirodalom beszerzése, doktori értekezések támogatása.

Az időszerű témák között kiemelném a következőket: a vallások társadalmi és politikai szerepigényét, a természettudományokhoz való viszonyukat, vallásközötti együttműködésre való készségüket, a szektásodási folyamatokat, a „világi” és „túlvilági” élet megítélését. Úgyszintén az alapvető tanok — Isten, üdvösség, szentírások, férfi-nő-viszony, intézmények — időszerű nyelvezetben való kifejtését.

Jómagam, mint egy „válaszoló dogmatika” katolikus gyakorlója rendelkezem bizonyos ismeretekkel a hinduista, taoista és buddhista misztikákról (írtam is egyet-mást a „természetről” és a „teremtésről” alkotott felfogásukról a keresztény misztikusok nézeteivel egybevetve). Emellett a Koránt is tanulmányoztam (például a Jézusról szóló szövegeket). A keresztény felekezetek teológiái közül, a katolikuson kívül a kálvini és lutheri teológiát ismerem a legjobban.

Az utóbbi években a következő témák területén kutattam: szentháromsághit, annak patrisztikai (főleg „kappadókiai” és „ágostonos”) megfogalmazása és modern filozófiai átgondolása; emellett a teológiai antropológia egybevetése a jelenleg virágzó agyvelő kutatás vívmányaival és hipotéziseivel; végül kegyelemtan, egyháztan, szentségtan, hittudományi metodológia.

Több német és francia nyelven megjelent cikkemben foglalkoztam olyan kérdésekkel, amelyek az összehasonlító vallástudomány szempontjából érdekesek lehetnek, főleg a teremtés és az evolúció tárgykörében.

VALLÁSTUDOMÁNYI SZEMLE
VALLÁSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
MEGJELENIK ÉVENTE KÉTSZER
2005/1. szám

Közreadja: Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác
Kiadja: Trezor Kiadó, Budapest

A borítóterv Örsi Zsuzsa munkája.

Főszerkesztő: Bencze Lóránt

Szerkesztők:

Pesthy Monika (Hírek)

Németh György (Források)

S. Szabó Péter (Recenziók)

Szerkesztő bizottság:

Adamik Tamás, Bolyki János, Czachesz István, Dósa Attila, Hausmann Jutta, Kapitány György, Kósa László, Manchin Róbert, Nagy Iлона, Nemeshegyi Péter, Peres Imre, Schweitzer József, Somfai Béla, Szigeti Jenő, Tomka Miklós, Török László

A Szerkesztőség címe:

1013 Budapest, Krisztina körút 59/b

Tel.: (36-1) 201-24-41

Fax: (36-1) 201-15-70

e-mail: vtszemle@freemail.hu

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 17836-4062

Kiadja a Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt.

1149 Budapest, Egressy köz 6.

Telefón: 363-0276 Fax: 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://emil.alarmix.org/trezorbt/>

Felelős kiadó: dr. Benczik Vilmosné

Nyomdai munkák: Text-Print Kft., Győr
Felelős vezető: Bozsoki Rudolf

Lectori salutem!

„Most egy legenda következik ..., amely hasonlít az igazságra, vagy pedig az igazság, amely köré legendák szövődtek. Tekintsék, aminek akarják”. Így kezdődik egy regény,¹ de lehetne a vallásról alkotott vélekedések összefoglalása is. A vallás a jóindulatú kívülállónak legenda, amely hasonlít az igazságra, az elkötelezett vallásos személyiségnek igazság, amely köré legendák szövődtek. Minek tekintjük hát a vallás jelenségét tudományos megközelítésben? Tekintsük, aminek akarjuk? Vagy megkíséreljük meghatározni, például úgy, hogy a vallás az ember tájékozódási rendszere, világlátása, biztonságot kereső odarendeződése transzcendenshez, és ebből a felismerésből fakadó élet- és cselekvésmód? Vagy próbálkozzunk inkább a kérdés körülírásával?

Az anyanyelvi beszélő általában pontosan tudja, mi a mondat. A nyelvész nem tudja. Az anyanyelvi beszélő általában pontosan tudja, mi a szó. A nyelvész nem tudja, legjobb esetben több száz meghatározást gyűjt össze mondatról, szóról. Egyáltalán, minél inkább elmélyül a tudós a maga szakterületén, és minél inkább kiszélesíti tudását, annál nagyobb lesz az a felület, amely az ismeretlennel érintkezik. Egyre nő az, amit nem tud. Hasonlatos helyzet előtt áll az új folyóirat, a *Vallástudományi Szemle*, amikor elmélyítené a vallásról való tudásunkat, amikor meg kellene határoznia, mi a vallás, mi a tudomány, és mi a vallástudomány, amelyet szemlére tesz.

Nincs is minden nyelvben összefoglaló, átfogó kifejezés a vallás jelenségére. Ahol pedig van, a szakkifejezések etimológiája e téren rendszerint semmitmondó. Amiképpen az *atom* a mai fizikában biztosan nem jelenti azt, hogy *oszthatatlan*, azonképpen sem a cicerói magyarázat (*religio* ← *relego* — azaz *gondosan újraolvasok valamit*), sem a Lactantius-féle értelmezés (*religio* ← *religo* — azaz *megkötök, visszakötök*), sem a *Magyar nyelvtörténeti szótár* (vallás: *confessio, affirmatio, professio, bekenntnis, dogma*), sem a TESz (*vall: tanúsít, bizonyít, birtokában van, ítélt, hirdet, vallomást tesz, fogad ...* és valószínűleg a *vádol* igéből származik) nem nagyon igazít el. Ahogyan pedig az elemi részecskék fizikájában a megfigyelés befolyásolja az eredményt, és vagy ezt, vagy azt tudjuk a részecskéről, mondhatjuk, hogy hasonlóan befolyásolja az adott tudós, az általa követett irányzat, az adott történelmi korszak, kultúra, kultúrkör felfogása a vallásról alkotott meghatározását. Ezt vagy azt tudjuk a vallásról, de leginkább a meghatározást alkotó felfogását. A vallás meghatározása tehát maga is „vallás”. A *religio* fogalmának többé vagy kevésbé gondos újraolvasása, újraértelmezése. „A társadalmi tudat egyik formája ...” kezdi a vallás szócikket *A magyar nyelv értelmező szótára* (Akadémiai Kiadó,

¹ Fazil Iszkander abház írónak *A szarvasfű* című kisregénye (Budapest: Európa 1984, 7)

1962), amely kezdetből üvölt a marxizmus, és folytatódik többek között az akkori alkotmányból vett idézettel („A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát”), amely egetverő hazugság volt, amikor még bebörtönöztek, sőt kivégeztek embereket éppen a vallásuk miatt. A szótár meghatározásának első jegye az idézett kezdőszavak után a *csodatevő*, amely jegy a *The Oxford English Dictionary* (Oxford: Clarendon 1989) meglehetősen részletes szócikkében (*religion*) egyáltalán nem szerepel csakúgy, mint a *mitikus képzetek* sem. Az *Új magyar lexikon* vonatkozó szócikkében (Budapest: Akadémiai Kiadó 1962) szinte monomániásan, háromszor is visszatér a *torz, hamis* minősítés az *elfogult, nem tudományos* vallásos nézőpontról. Ha maga a vallástudomány művelése el van kötelezve világnézetnek, ideológiának, mint az idézett szócikkek, akkor nem tekinthető tudományosnak. Ez a pár példa közvetve utal a feuerbach-i és a durkheimi kivetítés-elmélet használhatatlanságára is. Ha ugyanis következetesek vagyunk, akkor nemcsak maga a vallás lehet kivetítés, hanem maga a kivetítés-elmélet is teljes megalapozottsággal lehet kivetítés — *usque ad infinitum* — és egy tapodtat sem jutottunk tovább. Nem jutunk tovább akkor sem, ha a vallást jámboran az embert minden forgolódásában kísérő „szent zenének” tartjuk (Schleiermacher), vagy érted haragszom dühvel „végzetes kényszernek” (Karl Barth). A *Vallástudományi Szemle* nem hitéleti folyóirat, nem vallásosan és nem is vallásellenesen, hanem egyfajta semlegesség és pártatlanság igényével fordul a vallás jelenségéhez, de mindig tudatában annak, hogy minden vizsgálódás óhatatlanul magában hordja a vizsgálódó nézőpontját, amely sohasem semleges. A vallástudományt a teológiától alapvetően az különbözteti meg, hogy a teológia művelése, bár tudományos, nem képzelhető el a teológus elkötelezettsége nélkül. Magának a vallásnak is egyik legbiztosabb vonása, hogy a „valló” — egzisztenciális döntéssel — feladja kívülállását, semlegességét, távolságtartását a *fascinosum* és/ vagy *tremendum* iránt.

Elsősorban a 19. században vélekedtek úgy sokan, hogy a vallás nem minden kultúra része. Ma már úgy tartjuk, ez a tapasztalat, hogy nem létezett kultúra vallás nélkül. A 20. században sokan vélekedtek úgy — főként a nemzeti és a nemzetközi szocializmus diktatúrája és ideológiája — hogy a vallások belátható időn belül elhalnak. A két diktatúra halt el, a vallások pedig reneszánszukat élik, még akkor is, ha ez — mint az emberiség történetében korábban is — nem feltétlenül jótékony hatású. Mind a szuperhatalom első számú vezetője, mind pedig általa a terroristák első számú alakjának kikiáltott vezér naponta imádkozva küldi harcosait istene nevében megölni a másik harcosait. A felvilágosodás és az azt követő harcos európai vallásellenességnek sikerült elbizonytalanítania vallásos emberek tömegeit. A bizonytalanság szorongást, a szorongás pedig, illetve a kétségbeesett biztonságkeresés fundamentalizmust szült. Nem európai kultúrák és vallások találkozása az európai kultúrával hasonló bizonytalanságot, szorongást és fundamentalizmust hozott

létre. Ha a vallás nem is, de a vallás funkciója a mindennapok előterébe került. Minél inkább hangoztatja a (neo)liberalizmus, hogy a vallás magánügy, annál inkább zavarólag hat a vallásosságnak bármiféle előretörése. A pluralista társadalom, a globalizáció és a velük járó multikulturalitás a vallási felfogás partikularitásához és viszonylagosságához vezetett, ismét csak továbbberősítve a vallás-bizonytalanságot és az erre adott választ, a fundamentalizmust. Az európai kultúra és a közel-keleti, keleti kultúrák találkozásában kölcsönösen nem sikerült egymás kategóriáiba való beillesztése a másik kategóriáinak. A szabadság és a személyiség fogalmai, úgy tűnik, csak kereszténységben meglévő, a nyugat-európai kereszténységben központi fogalmak. Magán az európai kultúrán belül a modern és posztmodern kategóriák összeférhetetlenek lettek a hagyományos zsidó-keresztény kategóriákkal. A bizonytalanság, határozatlanság elleni védekezés mindegyik oldalon öntelt fundamentalizmust váltott ki, amely pedig párbeszédre vagy tudományos megközelítésre képtelen. Ráadásul ami az egyik paradigmában megoldhatatlan kérdés, a másikban nem oldódik meg, hanem egyszerűen nem létezik többé. Olyan ez, mint a ptolemaioszi rendszer, ahol a Föld a világmindenség középpontja, és (ezért) a csillagoknak látszó bolygók hurokmozgása megoldhatatlan probléma volt. A kepleri-kopernikuszi rendszerben, ahol a Nap a középpont, illetve még az sem, hurokmozgás egyszerűen nincs többé. Érdekes módon a Föld-középpontúság eltűnésével egy időben lépett az Isten-középpontúság helyébe az emberközéppontúság az európai kultúra reneszánsz korszakában. Attól kezdve az ember egyre inkább teonóm helyett autonóm lett, egyre inkább transzcendens központ és irányulás nélkül is antropológiailag, lélektanilag, társadalmilag, kulturálisan, fiziológiailag és történetileg levezethető jelenséggé vált a felvilágosodás, a darwinizmus, a természettudományos és technikai fejlődés nyomán. Csak a 19. század végén és a 20. században merül fel egyre erőteljesebben, hogy talán mégsem.

A 20. századi diktatúrák csakúgy, mint a posztmodern társadalom, a vallás pótlásáról is igyekeztek gondoskodni (valláspótlékok, pótvallások, pseudo-vallások, kvázivallások). A Lenin-mauzóleumhoz zarándokoló fiatal házaspárok vagy a magukat extázisba bűvölő popzenész-rajongók tömegei a vallási jelenségekhez hasonló, sőt azonos tüneteket mutatnak. Megdöbbenve tapasztaljuk, hogy talán soha az emberiség történetében nem volt annyi babona, mint a tudás társadalmának médiájában. Új mítoszféleségek foglalták el a vallásos régiók helyét, mint például az ifjúság mítosza, a fogyasztás, a teljesítmény, a munka, a demokrácia, a párt, a szabadság stb. mítosza. Az „Isten halála” mítosszal párhuzamosan beállt a természet halála is egyfajta tűréshatáron átlépő környezetszennyezéssel.

A hagyományos vallásokat, világvallásokat és kisebb vallási közösségeket nem hagyta érintetlenül mindaz, ami a felvilágosodással beköszöntött nagymérvű és folyamatosan növekvő szekularizáció magával hozott, és amiket vázlatosan felsoroltam. Ők is észrevették, hogy az intézményesült vallás többé már nem az „ulti-

mum et firmissimum humanae societatis vinculum”, már nem ad biztonságot és nem befogadó jellegű, és nem „Nische” többé az egyénnek, jóllehet a vallásosság alapvetően belső elfogadottság, és oldhatja az egzisztenciális szorongást. A vallás befogadó és Nische természetére csak egy példa: Amikor az úgynevezett törvénytelen gyermek egész életében a társadalom kivetettjének számított, és bosszúba torkolló kisebbségi érzéssel küszködött (Haynau, Kádár János), a ferences rend befogadta tagjai sorába az ilyen törvényen kívülre rekesztetteket, nem alkalmazta a renden belül ezt a megkülönböztetést, és ezzel a „tisztas” társadalomnak is „tisztas” tagjává tette őket. A vallások a posztmodern korban egyfajta civil vallás irányába mozdultak el. Az emberi jogok, a béke, az igazságosság és a javak igazságos szétosztása mellé álltak. Így alakult ki egyfajta keresztény humanizmus Európában.

Ha a tudomány fogalmát a természettudományok nyomán kezeljük (elmélet, megfigyelés, adatgyűjtés, rendszerezés, összehasonlítás, megkülönböztetés, változtatás, kísérlet), akkor a vallástudomány, ellentétben a történelemmel, valóban tudomány.

Bármennyire meghatározhatatlan is az egyén vallásossága, bármennyire különböznek is egymástól a vallások (*religionum diversitas* — Nicolaus Cusanus), bármennyire nem volt képes a Magyar Köztársaság törvénykezése határt szabni a törvény által elfogadott vallásoknak (több, mint száz), bármennyire nehéz is a sokféleségben olyan mozzanatokat kimutatni, amelyek kivétel nélkül minden vallást jellemeznek, a vallástudomány mégis keresi a közös vonásokat, amelyek kivétel nélkül minden vallást jellemeznek. Kutatja a lehetséges biztosan közös jegyeket.

A felsoroltak vonásokon túl (transzcendens, odafordulás stb.) az egyik alapvonása minden vallásnak a „szakrális” és a „profán” megkülönböztetése, még akkor is, ha ez a szétválasztás nincs meg az adott vallás gyakorlatában, és netán elsősorban a 20. századi vallástudomány hangsúlyozta. Általánosan jellemzőek bizonyos további szembeállítások (felfogható vs. felfoghatatlan, relatív vs. abszolút, véges vs. végtelen, esetleges vs. szükségszerű, változó vs. változatlan, időhöz kötött vs. időtlen, végső valóság vs. jelen valóság, üdvös vs. kárhozatos, teljes vs. részleges stb.). Másféle szembeállításokban a tudományos vizsgálódásnak kerülnie kell az elhamarkodott általánosításokat. Ilyen például a vallás vagy vallási cselekvés káros vagy hasznos voltának megítélése (vallásháború és béke, betegítő vagy gyógyító tényező, a nép ópiuma vagy gyümölcsöző kultúrája stb.).

Az is biztos jegye a vallásnak (a fentebb említettekén túl),
hogy egyén és közösség kifejezésre juttatja (imában, kultuszban stb.),
hogy áthagyományozódik (szóban, írásban, tárgyakban /templom, szobor, kép stb./),
hogy nevelése-oktatása van,
hogy etikája van,

ünnepei vannak (naptári évhez kötődve),
rítusai vannak,

társadalmi vonatkozásai vannak,

hogy egy-egy vallás maga is változik és megújulhat, és ez nem feltétlenül valamiféle egyirányú fejlődés az animizmustól a politeizmuson és monoteizmuson át az ateizmusig,

hogy minden vallás abszolúttá teszi saját magát is, a más vallásúak ezzel „pogányok”, „eretnekek”, „hitetlenek” stb., és ennek következtében egyrészt

könyörtelenül kizárja a másik vallást, megsemmisítésére törekszik, de ezzel párhuzamosan kialakulhat benne

a toleranciára való irányulás is, a transzcendentális „transzcendentális” elismerése (ilyen a kereszténységben a *logosz szpermatikosz* vagy az *apokatasztaszisz pantón* tana).

A vallási jelenségeket, belső és külső összefüggéseiket különböző korokban másként értelmezik vagy nem tudják értelmezni. Ebben azonban mindenképpen el kell kerülnünk a redukcionizmust (marxi és a freudi redukcionizmus: a vallás pusztán gazdasági, illetve pusztán szexuális indíttatású). Ezért inkább teret kívánunk engedni a határterületek bármelyikének (vallásfilozófia, szociológia, pszichológia, mélylélektan, történet, összehasonlító vallástudomány, etika, nevelés, irodalomtörténet, néprajz, antropológia, gazdaság, valláskritika, szexualitás, feminizmus, teológia, szemiotika, nyelvtudomány, politikatudomány, természettudományok és így tovább, külön is a vallás és a művészetek kapcsolatának). Ez a kiterjesztés és ezek az összefüggések azonban nem cáfolják azt a tényt, hogy a vallás mint tapasztalati jelenség nem vezethető vissza semmilyen más felsorolt vagy fel nem sorolt tudományterület kategóriájára, hanem minden más jelenségtől megkülönböztethető, koherens jelenség. A konkrét vallás mint személyes döntés meghatározhatatlan. Az egyéni (belső) vallásosság azonban vagy nagyon gyorsan intézményesül, vagy intézményesült vallási környezetben születik meg. Az intézményesülés az egyén vallásos interiorizációját általában segíti. Hitelességet, szolidaritást, kulturális és politikai azonosulást jelent, és ezzel biztonságot és bizonyosságot nyújt. A vallásos (belső) attitűd kifejezéshez jut az imában, áldozatbemutatásban, rítusokban, a mitológiákban, a tabukban, az ünnepekben. A külső, a megtapasztalható, a kifejezés a mindennapi életben való forgolódáshoz megtisztulást és megújulást hoz az egyénnek. A transzcendentális új dimenziót nyit, kilépési lehetőséget és a világ új olvasatának lehetőségét. Ahogy az emberi személyiség kialakulásának sine qua non feltétele az emberi közösség, hasonlóan az ember az intézményesült vallási hagyományba belegyökerezve érezheti magát otthon az „egyetemes egészben”. Az intézményes vallás által támogatva lehetősége van, hogy ne nélkülözze az éles, józan önkritikát a személyes vallási tapasztalás hevéletében sem.

A marxista és kommunista Vercors satirikus regényében eddig ismeretlen fél-állati, fél-emberi törzset találnak, a tropikat, és el kell dönteni, állatokként munkára foghatja-e őket a textilipar, vagy emberi jogok illetik meg őket.² El kell dönteni, mitől ember az ember? A kiküldött parlamenti bizottság szerint „a tropikat, mivel tűzimádó rituális tevékenységükkel a vallásos gondolkodás jeleit mutatják, be kell venni az emberek közösségébe.” Az egyik politikus szerint pedig „vallásos gondolkodás egyenlő metafizikus gondolkodás, egyenlő kutató szellem tudásszomj stb. Minden befér: nemcsak a hit, hanem a tudomány, a művészet, a történelem, sőt a boszorkányosság, a mágia is ...” A angol parlament törvényben szavazza meg: „1. §. Az embert a vallásos gondolkodás különbözteti meg az állattól. 2. §. A vallásos gondolkodás legfőbb jelei, felülről lefelé haladva: az istenhit, a tudomány, a művészet és ezek megnyilvánulásai; a fétisimádat, totemek, tabuk, mágia, boszorkányság és ezek megnyilvánulásai; szertartásszerű emberevés és ennek megnyilvánulásai. 3. §. Minden olyan élőlény, aki a második paragrafusban felsorolt jelek bármelyikét tanúsítja, az emberek közösségébe tartozónak tekintendő, s személye biztosítatik a nemzetközösség valamennyi területén, ama rendelkezések értelmében, amelyeket az emberi jogok legutóbbi kihirdetése tartalmaz.” A regény és idézett szakaszai mintha csak szemléltetésnek készültek volna a 20. század egyik nagy tudósa mondatához: „... embernek lenni vagy inkább azzá válni — az jelenti: „vallásosnak lenni.”³

Ha meg akarjuk érteni a minket körülvevő világot, gyors és korábbi példa nélküli változásait, a benne uralkodó erőket a maguk teljességében, az embert a maga csorbítatlan egészében, ha nem akarjuk, hogy tudásfoszlányok és ismerettöredékek martalékává váljon a széles látóhatár, ha kitartunk a platóni, állandóan kereső, kutató, vizsgálódó embereszmény mellett, nem mellőzhetjük a vallás jelenségének tanulmányozását. Ezért indítjuk útjára az első magyar nyelvű vallástudományi folyóiratot.

Bencze Lóránt

A Vallástudományi Szemle körkérdése

A következő kérdéseket tettük fel különböző tudományterületeket művelő neves személyeknek:

1. Szükségesnek tartja-e felekezetszemleges (világi) vallástudomány létezését és művelését? Milyen érveket tart fontosnak megemlíteni álláspontja igazolására?
2. Milyennek látja a vallástudomány hazai helyzetét, milyen eredményei vannak Ön szerint, milyen tudományszervezési vagy egyéb teendőket tart fontosnak hatékonyabb művelése előmozdítására?
3. Milyen témák, területek azok, amelyek művelését a szóban forgó tudomány keretében fontosnak tartaná? Milyen témák, területek kimunkálásában venne szívesen részt?

Bencze Lóránt
főszerkesztő

A továbbiakban közöljük az erre adott válaszokat.*

Adamik Tamás
egyetemi tanár
ELTE BTK Latin Tanszék

Ad 1. Az első kérdésre csak akkor válaszolhatunk, ha meghatároztuk, mi a vallástudomány. A Magyarországon magyarok által készített lexikonok állásfoglalása sokatmondó ebben a kérdésben. Az *Új Idők Lexikona* nem használja külön címszóként a vallástudomány elnevezést, de a vallásfilozófiával kapcsolatban említi, melyet így határoz meg: „Vallásfilozófia, a vallásnak mint egyetemes emberi jelenségnek végső alapjait kutató tudományág. Tárnya: a vallásos tudat, az Isteneszmé keletkezése, igazsága, fejlődése, értéke; a vallásos kultusz végső gyökereinek feltárása. Forrásai a valláspszichológia, a történelem, az összehasonlító vallástudomány. A vallásfilozófia az egyes vallások tanításaival foglalkozó teológiánál általánosabb körű tudomány” (8. kötet, Budapest 1941, 6019). Az *Új Magyar Lexikon* nem közöl vallástudomány és vallásfilozófia címszót, de a vallás címszóban tárgyalja a vallás és a tudomány viszonyát: „A vallás mint a valóság hamis, torz tükrözése, lényegét tekintve mindig tudományellenes, ill. haladásellenes, tehát negatív szerepet

² Vercors, *Tropi-komédia*, Fordította Pap Gábor, Budapest 1955.

³ Mircea Eliade, *Vallási hiedelmek és eszmék története*, Budapest 1994 — magyar fordítása az 1976-ban megjelent könyvnek.

* A kérdéseket ezzel nem akarjuk véglegesen lezárni: továbbra is várjuk az ezzel kapcsolatos észrevételeket, hozzászólásokat.